

מדינת ישראל

משרד החינוך

כ"ט/אב/תשע"ג

05/08/2013

מדיניות לקידום למידה משמעותית במערכת החינוך

מערכת החינוך תהיה גורם מוביל בהתחדשותה של החברה הישראלית והפיכתה לחברת מופת, ובקידומו האישי והמקצועי של הפרט (הרב שי פירון, שר החינוך)

הקדמה

משרד החינוך פועל לקדם למידה משמעותית של תלמידים בכל מערכת החינוך, במהלך מערכת, עקבי ומבוקר, שיתרום לחוויית למידה נעימה ומצמיחה, בד בבד עם עמידה בהישגים הנדרשים.

מטרות המסמך הן:

- להציג את המדיניות הפדגוגית של משרד החינוך
- לעורר דיונים מקצועיים בקרב בעלי העניין ושותפי התפקדי השונים בהתייחס למדיניות ולדרכים ליישומה
- לשמש בסיס לתכניות העבודה של הדרגים השונים

המסמך יציג את דמות הלומד ותפקודיו שמערכת החינוך חותרת לפתח; את הלמידה המשמעותית כמאפשרת פיתוח של דמות הלומד; יסביר את מטרותיה ואת חיוניות מימושה במערכת החינוך על מסגרותיה השונות; יציע קווי מתאר לתכנית הלימודים ולתהליכי ההערכה לשם למידה; יתאר את השפעתה של למידה משמעותית על המורה ועל הסביבה הלימודית, ויציע מתווה שיהווה בסיס ליישום בעבודת השדה.

המסמך מתכלל מסמכי עבודה ותוצרי חשיבה של מינהלי המטה והמחוזות, פורום ההנהלה של משרד החינוך, וועדת ההיגוי. המסמך יהיה בהבניה מתמדת בתוך שיח עם בעלי עניין שונים.

מבוא

בישראל מעוגנים תפקידי מערכת החינוך בחוק החינוך הממלכתי¹ ובתיקון מטרות חוק החינוך הממלכתי² הקובעים את הערכים שלאורם יש לחנך, את התכנים המרכזיים של תכנית הלימודים, את המיומנויות ותפקודי הלומד שיש לפתח ואת האקלים החינוכי שבו ניתן להשיג את כל אלה.

תפקידי מערכת החינוך קיבלו ביטוי במסמך העבודה של שר החינוך:

- קידום ערכי סולידריות ושוויון, ויצירת שיח בנושא זהות תרבותית ולאומית בגישה רב תרבותית וליברלית, על-ידי חיזוק החינוך הציבורי הממלכתי, צמצום פערים ויצירת הסכמה על ליבה משותפת.
- הנחלת בסיס ידע ומיומנויות הנדרשים במאה ה-21, ומאפשרים לבוגר מערכת החינוך מימוש אישי ומקצועי, ולמדינת ישראל להמשיך ולהיות גורם מוביל בעולם בחדשנות וביזמות.
- קיומה של פדגוגיה המקדמת מצוינות, מחשבה, יצירתיות, ביקורתיות, מעורבות אזרחית, ומייצרת חוויות למידה חיובית ומשמעותית.
- התאמתם של תהליכים ומבנים במערכת החינוך, כך שיאפשרו מימוש למידה משמעותית, אוטונומיה, שקיפות ושיח של אמון והעצמה בין כלל המשתתפים בעשייה החינוכית.

מערכת החינוך פועלת כיום בעולם דינאמי המשתנה בקצב מהיר. תקופתנו, המכונה "עידן המידע", מאופיינת בעומס והצפה של מידע ובהתפתחויות טכנולוגיות רבות, ביניהן מהפיכת התקשוב. התלמידים בימינו, חשופים לעולם המתנהל במגה מהירויות בתחום הדיגיטאלי והמקוון, בתחומי התקשורת ואפילו ביחסים הבינאישיים. גירויים רבים מגיעים אליהם בעוצמה רבה ובאופן בו זמני. גירויים אלה מייצרים רמה גבוהה של עוררות, יחד עם קושי להתמקד בדבר אחד מסוים לאורך זמן. מצב זה מקשה על תהליך חינוכי מובנה ושיטתי, יוצר תחושת לחץ, תחושת ניכור ואף חוסר אמון במערכת החינוך בקרב לא מעט משותפיה. העולם הדיגיטאלי והמקוון מביא שינוי דרמטי במבנה ההיררכי של מקור הידע ובנגישות למידע, המשפיעים על הלומד, על המורה, על תכנית הלימודים, על תהליכי ההוראה-למידה ועל הסביבה הלימודית.

---

1 חוק החינוך הממלכתי, תשי"ג-1953

2 תיקון מטרות חוק החינוך הממלכתי, 2000 ו-2003

כל אלה מחייבים חינוך שהוא רלוונטי לצורכי הלומד והחברה, למידה משמעותית המערבת את הלומד, מגבירה עניין והנעה ויוצרת תהליך מעצים ומהנה ללומד ולמלמד. מערכת החינוך נדרשת לאפיין את דמות הלומד הרצויה ולקדם את פיתוחה באמצעות שרטוט קווים לדמותם של המורים, תהליכי הלמידה, תכנית הלימודים, הסביבה הלימודית, והדרכים שיקדמו למידה משמעותית.

במערכות החינוך בעולם ובכללן גם בישראל, יושמו לאורך השנים תהליכי הוראה שבאו לתת מענה למאפייני סביבת החיים ולידע המצטבר על דרכי למידה, המקדמים עניין ומעורבות הלומד. כך למשל התפתחו גישות ושיטות הוראה כגון: "למידה פעילה", "למידה שיתופית", "למידה דיאלוגית", "למידת חקר", "למידה יחידנית", "אינטליגנציות מרובות" "חינוך הומניסטי" ועוד. גישות ושיטות אלה מיושמות במסגרות החינוך השונות, לרוב כיוזמה ייחודית. כיום ניתן למצוא מוסדות חינוך בכל שלבי הגיל שמדגימים הוראה ולמידה המקדמות למידה משמעותית. עם זאת, התפיסה והיישום של למידה מעמיקה ומשמעותית לא קודמו עד כה באופן מערכתי ועקבי בכל מערכת החינוך. מטרת משרד החינוך כיום היא להכשיר את הלבבות ולהיערך ליישום עקבי של למידה משמעותית בכלל המערכת.

א. דמות הלומד

מאפייני דמות הלומד שמערכת החינוך שואפת לפתח:

- לומד עצמאי, בעל מכוונות עצמית, קרי: אדם המתאפיין בסקרנות והתעניינות אינטלקטואלית, שמקורן ברצון להבין נושאים שונים ומגוונים, עוסק בתחומי העניין האמתיים שלו על פי בחירתו, מסוגל לאתר בכוחות עצמו את המידע ואת הכלים לסיפוק הסקרנות והעניין שלו.³
- בעל מודעות עצמית לתהליכי הלמידה שלו, יכול להגדיר ולתכנן מטרות אישיות וחברתיות ולתרום למימושן, יודע ומסוגל לקחת תפקידים, לקבל אחריות ולתרום לחברה.
- מסוגל לחוות חוויות חברתיות משמעותיות, בהן מתקיים שיח בין אישי אוטנטי, מתוך רגישות, חמלה, הכלה, כבוד הדדי ושותפות אישית אשר בה ערכים כמו צדק, שוויון ויושר, נותנים לכל יחיד לבוא לידי ביטוי.
- מיומן בשיח וירטואלי בעל משמעות, בעל יכולת למידה במרחב התקשורתי של המאה ה-21, תוך שימוש בשיטות יעילות לקבלת מידע ולהפצתו על ידי שיפוט והערכת האמינות של מקורות המידע השונים.

דמות לומד זו תתפתח בתהליכי למידה משמעותית המבוססת על גישה קונסטרוקטיביסטית. גישה זו מניחה כי ידע אינו מועבר לאדם, אלא נבנה בתודעתו באופן ייחודי בעזרת דפוסים המצויים בתודעה⁴.

---

3 חוזר מנכ"ל תשס"ז(ב), כ"ד אדר א' תש"ס, 1 במרס 2000
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/applications/mankal/arc/s7bk3_1_8.htm
חוזר מנכ"ל מיוחד כ', ארגון מערכת הלימודים בבית הספר העל יסודי, יוני 1996
http://www.education.gov.il/kav_patuach/download/A1_1_c.PDF

למידה משמעותית תשפיע על התפתחותם של תפקודי הלומד בהיבטים שונים: קוגניטיביים, מטה-קוגניטיביים, ניהוליים, חברתיים, רגשיים, חושיים-תנועתיים. תפקודי לומד מצופים:

- היבט קוגניטיבי מתייחס ליכולתם של הלומדים לקיים תהליכי חשיבה מסוגים שונים כגון: חשיבה מסדר גבוה, טיעון, השוואה, הסקת מסקנות, פרשנות אישית, יישום, פתרון בעיות, חשיבה יצירתית, חשיבה ביקורתית
היבט מטה-קוגניטיבי, "חשיבה על חשיבה", מתייחס ליכולתם של הלומדים לחשוב על חשיבתם ולנווט את תהליכי החשיבה שלהם תוך הפעלת פעילויות של תכנון, ניטור וויסות, כגון: שימוש מושכל באסטרטגיות למידה, הערכתן של האסטרטגיות, תהליכים רפלקטיביים על הלמידה, משימות הבנה, הבעה, פרשנות, עיבוד מידע, הערכה עצמית ועוד.
- היבט ניהולי מתייחס ליכולתם של הלומדים לעצב את תהליכי הלמידה בהתאם לצורכיהם. כגון: הצבת יעדים, ארגון זמן, תכנון הלמידה, ביצועה והערכתה, ארגון הסביבה, שימוש במקורות מידע, בקרה עצמית ועוד
- היבט בין-אישי מתייחס ליכולתם של הלומדים להבחין במצבי רוח, כוונות, מניעים והרגשות של אנשים אחרים ולהגיב אליהם. בתחום הבין אישי נכללים תפקודים כגון: ניהול שיח מכבד, עבודה בצוות, שיתוף פעולה, קבלת משוב ומתן משוב, מעורבות חברתית ותרומה לחברה, ניהול קונפליקטים, אמפתיה לזולת, סובלנות וסבלנות לאחר ולדעותיו, פתיחות, ויתור, יצירת הסכמות
- היבט תוך אישי מתייחס ליכולתם של הלומדים להכיר את עצמם ולפעול על בסיס ידע זה תוך מודעות להלכי רוח פנימיים, כוונות, מניעים ומשאלות. בתחום זה נכללים תפקודים כגון: ויסות ומשמעת עצמית, שליטה עצמית, הנעה פנימית, תחושת מסוגלות עצמית, הנעה פנימית, נטילת אחריות, נקיטת יוזמה, התמדה, הצבת יעדים, קבלת החלטות ועוד.
- היבט חושי-תנועתי מתייחס ליכולתם של הלומדים להשתמש בשפת הגוף כולו כדי להביע רעיונות ורגשות. בתחום זה נכללים תפקודים כגון: התמצאות במרחב, יציבה נכונה, שימוש בחושים ללמידה, ייצוג למידה באמצעות תנועה, צליל, צבע וצורה, רגישות אסתטית וכו'.

דמותו של הלומד, צרכיו וחווית הלמידה שלו יהוו בסיס לתהליכי ההוראה-למידה-הערכה, לתכניות ההתערבות וליישומן במערכת החינוך.

2. למידה משמעותית וחיוניותה למערכת החינוך

מערכת החינוך תורמת לעיצוב דמותם של התלמידים, ומשפיעה על עמדותיהם כלפי למידה והשכלה, מניחה את היסודות ללמידה לאורך החיים, ומקנה כלים לעיצובה של חברת מופת הומניסטית, שחבריה חיים בצוותא לאורם של ערכים אישיים וחברתיים.

התהליך החינוכי מכוון להעניק לתלמידים תחושת צמיחה, ערך ומסוגלות, הצלחה ומימוש אישי, חווית גילוי ומענה לסקרנותם, ולפתחם כאנשים פעילים המשתלבים בחברה ותורמים לה. כדי שהתהליך ישיג את מטרותיו, על מערכת החינוך לחתור ולאפשר למידה משמעותית לאורך הרצף החינוכי, תוך הבטחת האיזון הנדרש בין המכוונות לפרט לבין המחויבות לחברה, בין מדידה לבין למידה, בין התהליך לבין התוצר, בין הוראת ה"מה" לבין "האיך" ובין המובנה לבלתי מובנה.

השאלה "מהי משמעות וכיצד מבטיחים למידה משמעותית?" מעסיקה אנשי חינוך והוראה מקדמת דנא.

ויקטור פרנקל מגדיר משמעות כפשר, הסבר וערך⁵. קרל רוג'רס מגדיר למידה משמעותית כלמידה חווייתית, ההפך מלמידת סרק. לסוג זה של למידה אופיינית מעורבות אישית: האדם כולו, על הכרתו וריגושיו, שקוע בתהליך הלמידה. היוזמה נתונה בידי הלומד עצמו. למידה כזו משנה את התנהגותו, עמדותיו, ואולי גם את אישיותו של הלומד⁶. גם הרפז סובר כי תלמידים לומדים היטב כאשר הם מעורבים בתהליך הלמידה באמצעות שכלם, דמיונם, רגשותיהם וגופם. התוצר של מעורבות זו היא הבנה של רעיונות בעלי ערך. מעורבות בתהליך הלמידה מספקת חוויה חיובית של למידה, המהווה תנאי להבנה⁷.

למידה משמעותית היא למידה הרלוונטית לחייהם של התלמידים ונוגעת בנימי נפשם, תוך שהיא מערבת היבטים מגוונים של התנסויות שכליות, רגשיות, גופניות, אומנותיות, יצרניות ואחרות. למידה כזו מזמנת פיתוח חשיבה; העמקה בנושאים שמעניינים את הלומד ועונים לצרכיו; התנסויות ופעילויות לבד ובצוות; מעודדת מצינות ומיצוי פוטנציאל אישי, לצד

---

5 פרנקל, ו', **הזעקה הלא-נשמעת למשמעות** הוצאת דביר, 1997.

6 רוג'רס, ק', **החופש ללמוד**, הוצאת ספריית הפועלים, 1973.

7 הרפז, י', בית הספר של המודל השלישי, קווי מתאר. **הד החינוך**, אפריל 2010.

התפתחות רוחנית וערכית. הלמידה מתרחשת במרחבים שונים בבית הספר ומחוצה לו: בקהילה, באתרים שונים ברחבי הארץ ובמרחב הדיגיטלי. מושאי הלמידה רבים ומגוונים וכוללים: ערכים, מושגים, מיומנויות, עקרונות, תהליכים, רעיונות. הלמידה מקיפה תכנים בתחום המורשת והתרבות הלאומית והעולמית, ומיומנויות מדעיות וטכנולוגיות הנדרשות לתפקוד במאה ה-21.

למידה משמעותית אם כן היא למידה המזמנת חוויית למידה רגשית, חברתית וקוגניטיבית (למידה עצמאית בתוך יחסים בין אישיים) המושתתת על שלושה רכיבים המתקיימים בו זמנית: ערך ללומד ולחברה, מעורבות הלומד והמלמד, רלוונטיות ללומד.

רלוונטיות: הלומד סבור שהנלמד נותן מענה לצרכיו השונים: האינטלקטואליים, הרגשיים, החברתיים, הפיסיו-מוטוריים; הוא יכול ליישם את הנלמד בפתרון בעיות ברמה העיונית ובחיי היום יום. הלומד מבטא זאת במפורש ו/או על ידי בחירה מה ללמוד וכיצד ללמוד. ערך: הלומד חש שלנלמד יש משמעות וחשיבות לגביו ברמה האישית וגם ברמה הכללית. בחירתו בנלמד נעשית בתהליך ביקורתי אישי. מעורבות: הלומד פעיל, לומד מתוך סקרנות, הנעה, חדווה והשקעה פנימית. הוא מגלה מוטיבציה, מבצע את המשימות, יוזם הרחבה והעמקה של הנושא הנלמד ולמידה של דברים נוספים.

הדיון בלמידה המשמעותית מבוסס על מספר הנחות יסוד בדבר טבע האדם ומהות הדעת:

- אנשים הם סקרנים מטבעם. הלמידה והחיפוש אחר משמעות הם צורך אנושי
- למידה היא תהליך אישי. אנשים לומדים באופנים שונים וזקוקים למרחב של בחירה ולתחושת שליטה
- אנשים מיטיבים ללמוד כאשר הם מקבלים על עצמם מטרות מאתגרות ועם זאת בנות-השגה
- השילוב בין רכישת ידע לבין בירור ערכים, תפיסות, עמדות ורגשות מעודד למידה משמעותית וטיפוח כישורים אישיים ובין אישיים-חברתיים

- הלמידה היא התפתחותית, החינוך אפקטיבי כאשר נלקחים בחשבון התפתחות דיפרנציאלית וידע קודם של הלומד
- הלמידה מתרחשת תוך כדי התנסות עם הסביבה החומרית והסביבה האנושית, כשחלק גדול ממנה מתבצע במסגרת פעילות גומלין חברתית
- אנשים בונים ידע חדש, או מבנים ידע קיים, תוך שהם מסתמכים על הידע העכשווי שלהם
- אנשים זקוקים למשוב בונה ולאקלים רגשי חיובי כדי ללמוד.

ג. דמות המורה

נמצא במחקרים שהגורם המשפיע ביותר על הישגי התלמידים, מלבד הרקע האישי, הוא איכות המורים. "אי-אפשר לשפר את הלמידה מבלי לשפר את ההוראה", קובע דו"ח מקינסי⁸.

בימינו, לרבים מהילדים יש אפשרויות וחלופות מגוונות לקבלת מידע על אודות דברים שרלוונטיים להם ומעניינים אותם, והמורה בכיתה או ספר הלימוד כבר אינם מהווים מוקד עיקרי להשגת ידע. אין זה אומר שאין יותר ידע קנוני נדרש, או אין ליבה משותפת שחשוב שכולם ירכשו בתחומי תוכן שונים. אך מעמדם הייחודי של המורה, הספר והמבנה ההיררכי של תהליך הקניית הידע משתנים.

תפקידיו של המורה משתנים. עליו לפרש, לכוון, להסביר, להעניק כלים לחשיבה, להקנות ולהשביח כלים לעולם הדיגיטאלי, המאפשרים גישה נוחה לידע ולהרחבת עולמו של הלומד. עליו להיות בעל תחושת שליחות והזדהות עם המקצוע; בעל ידע בתחומי הדעת אותם הוא מלמד ואופן הוראתם; בעל ידע בתחומי חינוך והוראה; בעל הבנה מעמיקה בתהליכי למידה; עליו להיות מחנך בעל מודעות גבוהה לערכים הומניסטיים שהאדם במרכזם; בעל רגישות לקהילת הלומדים ולקהילה בכללה; בעל כישורי תקשורת בין אישית; בעל יכולת עבודה בצוות, השתייכות לקהילה המקצועית ותרומה לה; בעל יכולת לקיים תהליכי שיתוף עם הורים ועמיתים; בעל מודעות ליכולותיו המקצועיות הפועל בהתמדה לשיפורן; נוהג באחריות על פי האתיקה המקצועית.

8 Barber, M & Mourshed, M. 2007. How the world's Best-Performing School Systems Come Out On Top. Mckinsey & Company.

יכולות המורה המיומן באות לידי ביטוי בהיבטים ובפעולות הבאות שעליו לתכנן, לבצע ולהעריך כדי לחולל למידה משמעותית:

- תרומה להפיכת בית הספר והכיתה לסביבת למידה נעימה, מהנה, מוגנת, המאפשרת ביטוי אישי, מעודדת הצלחות ומיצוי כישרונות, תוך למידה משמעותית; שילוב הסביבה מחוץ לכיתה במערך הלימודים והפעילות החינוכית
- ארגון תכני הלמידה במבנים תחומיים ובין-תחומיים על בסיס תכנית הלימודים, צרכי התלמידים והעניין שלהם
- קישור בין הנלמד ומטלות הלמידה לבין חיי היום-יום של התלמיד, צרכיו האישיים ומטרותיו; התאמת ההוראה לסגנון הלמידה של התלמיד, להעדפותיו, לחזקותיו ולצרכיו, תוך הכרה בשונותם האישית והתרבותית בין התלמידים
- הקניית אסטרטגיות ומיומנויות למידה וזימון מצבים ליישומן; קישור המידע החדש למיומנויות, לידע ולמערכת המושגים הקודמים הקיימים אצל התלמיד
- אימון בהצבת יעדים לימודיים וחברתיים והשגתם
- יעוץ והדרכה לתלמידים בקשר למקורות מידע ושימוש מושכל בהם
- עידוד רעיונות ויוזמות של תלמידים; העמדת מגוון אפשרויות לבחירה
- הנחיית שיח רפלקטיבי על בחירה ועל תהליכי למידה; מתן משוב מקדם באמצעות כלי הערכה מגוונים וסיוע לתלמידים בקיום הערכה עצמית
- פיתוח מיומנויות שיח ודיון בנושאים רלוונטיים ומשמעותיים לתלמידים בהתייחס לתכני הלמידה, לדילמות בעלות משמעות ערכית ולסוגיות בנושאי חברה וסביבה
- פיתוח הרגלים ללמידה שיתופית ועצמאית; עיצוב תהליכי הלמידה במסגרות שונות של ארגון לומדים בהתאם למטרות הלמידה
- טיפוח תחושות מסוגלות עצמית חיובית של התלמידים, על ידי זימון אתגרים ברי השגה, חוויות הצלחה ולמידה מהן; סיוע בהתמודדות עם כישלון באמצעות שיח תומך והגדרת יעדים חדשים
- קיום שיחות אישיות עם התלמיד על חווית הלמידה שלו, תחושותיו וצרכיו; תיווך להבנה, למשמעות, לוויסות רגשות והתנהגויות, תוך גילוי רגישות, אמפתיה והכלה
- טיפוח אקלים ערכי חינוכי המאפשר לתלמידים התמודדות עם מורכבויות ומציאות רווית מתחים וקונפליקטים; עידוד ערנות לדינאמיקה המתרחשת במערכת החברתית, הכרת החוקים והנורמות, כדי לאפשר השתלבות במערכת החברתית, פיתוח אמון בה ותחושת שייכות; זימון התנסויות במילוי תפקידים ועידוד לאחריות אישית

- יצירת מעטפת תמיכה חברתית ומאפשרת למידה לתלמיד.

תכונות המורה ויכולותיו אלה מתפתחות ומתעצבות במספר שלבים מובחנים בנתיבה המקצועית: שלב ההכשרה להוראה, שלב הכניסה להוראה, שלב הפיתוח המקצועי. הוראה היא פרופסיה אקדמית הדורשת הכשרה והתפתחות מקצועית מתמדת. בשלב ההכשרה רוכש המתכשר להוראה ידע בתחומי דעת ובדרכי הוראתם, ידע בחינוך ופדגוגיה ומיומנויות ניהול כיתה. על ההכשרה להוראה להיות איכותית, אתגרית, משמעותית ורלוונטית לצורכי הפרט המתכשר ולצורכי מערכת החינוך. בשלב הכניסה להוראה זוכה המורה המתמחה לחונכות וליווי אישי ע"י מורה עמית שהוכשר לתפקיד, כדי לחזק את תחושת המסוגלות בהוראה ולבסס הביטחון המקצועי. בפיתוח המקצועי מושם דגש על תהליכי העצמה אישית ואוטונומיה; הכשרה לתפקידים; גמישות והרחבת מגוון אפשרויות הלמידה של המורים; שימוש בכלים רפלקטיביים לבחינת עבודתם; חיזוק הידע המקצועי בתחומי הדעת השונים והוראתם; שימוש בטכנולוגיה ויישומה בתהליך החינוכי, רכישת כלים לקידום למידה משמעותית ולטיפוח דמות הלומד הרצויה. כלים אלה כוללים: מיומנויות התערבות מגוונות; דרכי הערכה מקדמות למידה; דרכים לארגון תכנית הלימודים, דרכים לארגון לומדים, דרכים לארגון זמן וסביבות הלמידה; דרכי למידה והאפשרויות לייצוג הנלמד.

הפיתוח המקצועי מתרחש במסגרות שונות: בתוך בית הספר ומחוצה לו ובאופנים שונים: מפגשים ובסדנאות עם מומחים, תצפיות בעמיתים, תיעוד רפלקציה עצמית של המורה על עבודתו, למידה פרטנית, הליכי ההערכה ומשוב והדרכה על העשייה.

כל אלה מכוונים לאפשר למורה לתפקד היטב בתקופתו, המאופיינת בהשתנות מהירה וחוסר וודאות, המתבטאים בתחומים שונים, כמו: הטכנולוגיה, שוק העבודה, מבנה המשפחה ועוד, המשליכים גם על מערכת החינוך.

ג. תכנית הלימודים

תכניות הלימודים הממלכתיות משקפות ערכים, עקרונות, מושגים, תכנים, כשרים ומיומנויות שבית הספר מנחיל לתלמידיו והמהווים את הבסיס ללמידה מתמשכת ולשימוש מושכל במידע. מידי פעם בפעם יש לבדוק את תכניות הלימודים מבחינת הרלוונטיות שלהן וערכן לחברה ולפרט, ולעדכן אותן לאור הצרכים המשתנים וכדי

לאפשר למידה משמעותית. בנוסף לכך על אנשי ההוראה להתאים את ארגון התכנים במבנים שונים: ארגון לפי תחומי הדעת; ארגון על פי אשכולות של "מקצועות" המאפשר להציג תמונת עולם מורכבת ועשירה ולהבין זיקות ויחסי גומלין בין תחומים קרובים; ארגון בין-תחומי המאפשר להקיף נושא על היבטיו השונים וליצור תמונה עשירה שלו; ארגון סביב יסודות מארגנים המאפשר חיזוק והעמקה של הנלמד במיוחד במיומנויות יסוד, תהליכים, רעיונות, ערכים, בעיות; מיקוד למידה המאפשר צמצום מספר המקצועות והנושאים הנלמדים בו-זמנית וארגון תכניות הלימודים סביב גרעין חומר ומעגלי הרחבה והעמקה המאפשר לתלמיד בחירה.

הערכה לשם למידה משמעותית

מחקרים מראים כי הערכה לשם למידה היא אחת הדרכים החשובות ביותר ללמידה משמעותית ולהעלאת הישגים.⁹

הערכה לשם למידה מוגדרת על ידי ARG כהליך של חיפוש אחר ראיות המשמשות את התלמידים ואת מוריהם, ופירושן כדי להחליט היכן נמצאים התלמידים בלמידתם, לאן עליהם להתקדם ומהי הדרך הטובה ביותר להגיע לשם¹⁰. הערכה לשם למידה מהווה חלק בלתי נפרד מתהליכי הלמידה ומטרתה היא לספק משוב כדי לקדם למידה משמעותית. כלומר: הלומד מעריך אם הלמידה הייתה רלוונטית ובעלת ערך. על תהליך ההערכה להיות תהליך מעצב, דינאמי, גמיש ומתמשך, משתף את התלמיד, מספק הזדמנויות למידה משמעותיות ומאפשר לתלמיד להציג באופן פעיל את הידע שלו ואת יכולותיו תוך שימוש בנתונים המתעדים את תהליך ההתקדמות בלמידה¹¹. ההערכה מאפשרת זיהוי צרכיו ההתפתחותיים, העדפותיו, נטיותיו, יכולותיו וקשייו של הלומד, שישמשו בסיס לבניית תכנית למידה מתאימה בשיתוף הלומד. ההערכה יכולה להתייחס ללומד בודד, אך יכולה גם להעריך הישגים באמצעות פרויקטים משותפים לקבוצת לומדים ואת תרומתו של כל יחיד לקבוצה.

המאפיינים העיקריים של הערכה לשם למידה משמעותית:

9 Assessment Reform Group, 2002.

http://assessmentreformgroup.files.wordpress.com/2012/01/10principles_english.pdf

10 בירנבוים, מ'. 2007. בהבניה מתמדת. ירושלים: משרד החינוך. האגף לחינוך יסודי.

11 ליון, ת' וחורין, טיפוח מודעות לתהליכי למידה של תלמידי כיתה ג' באמצעות פורטפוליו "מציג", הלכה ומעשה גיליון 13, תשנ"ח, 1998. ירושלים: משרד החינוך. המזכירות הפדגוגית.

היא בעלת ערך: על הערכה לשם למידה לספק למורה ולתלמיד מידע לגבי התקדמות בהשגת יעדי הלמידה, ולאפשר הפקת משוב איכותי, מבנה ומעצים. על המשוב לתרום לקידום למידה משמעותית של התלמיד, הישגיו וההנעה שלו בלמידה; לפיתוח תפקודי לומד עצמאי ולחיזוק תחושות המסוגלות העצמית שלו. על ההערכה לשם למידה לספק למורה מידע על ההוראה ועל צרכי הלמידה של התלמיד.

היא מערבת את התלמידים ואת המורים: לדעת בירנבוים תהליכי ההערכה הם תהליכים חברתיים שמורים ותלמידים שותפים להם. על התלמידים להיות מודעים ליעדי ההערכה ומטרותיה; עליהם להיות שותפים לגיבוש התבחינים להערכה, לבניית המחוונים ולביצוע רפלקסיה והערכה עצמית וליטול חלק בהערכת עמיתים¹².

היא רלוונטית למורה ולתלמיד: על ההערכה להשתלב בתהליכי הלמידה ולתרום לקידום למידה משמעותית. על ההערכה להתייחס לכל תחומי הלמידה והפעילות החינוכית, כגון: איכות הלמידה, תפקודי לומד, תהליכי למידה, סביבת הלמידה, האקלים החינוכי, תפקודי מורה ותהליכי ההוראה.

כלי ההערכה: ההערכה תעשה בכלים מגוונים, שיאפשרו להעריך מטרות למידה שונות, תהליכים ותוצרים, תוך התייחסות להקשר שהלמידה מתרחשת בו ולהשפעתה על חווית הלמידה. חשוב שההערכה תהיה משולבת בתהליך ההוראה-למידה ותאופיין בקשר גומלין מתמשך ורצוף בין המורה לתלמיד¹³. על כלי ההערכה להיות בהלימה ליעדי ההערכה כדי שההערכה תספק מידע על מידת השגת היעדים. כל מפגש בין מורה לתלמידיו מספק למורה מידע העשוי לתרום לקבלת ההחלטות שלו באשר להוראה וללמידה ולדרכים לקידום של התלמידים. בבחירת הכלי להערכה ואופן השימוש בו יש לוודא שהכלי יתאים למטרות ההערכה ולמטרות הלמידה וכן למאפייני התלמידים, לגילם ולצורכיהם. את הישגי התלמידים אפשר להעריך הן באמצעות פעולות לימודיות שוטפות והן באמצעות כלי הערכה מובנים, ביניהם מבחנים.

להלן דוגמאות לפעולות לימודיות שגרתיות שיכולות לספק מידע לשם הערכה שוטפת:

מענה לשאלות המורה תוך כדי השיעור במסגרות הלמידה השונות; עבודות שונות שהתלמיד מבצע במהלך לימודיו השוטפים, יומן למידה שהתלמיד כותב; תוצרי למידה שונים כגון: עבודה כתובה, מצגת, תוצר יצירתי, ועוד; מטלות שבהן התלמיד מוזמן להציג

את ידיעותיו ואת תובנותיו באמצעים מיוחדים כגון אמצעים גרפיים (תרשים, מפה, ציור, דגם) או באמצעי ביטוי אחרים כגון המחזה ועוד; פעילות עצמאית של התלמיד, בנפרד ו/או עם עמיתים, המלווה בהתבוננות המורה, כגון מעקב אחר השתתפות התלמיד בדיון כיתתי או קבוצתי; שיחה במפגש הערכה פרטני מורה-תלמיד; מבחן; כלים מובנים שפותחו על ידי גורמים מקצועיים¹⁴

ההערכה משלימה את תהליכי ההוראה והלמידה ותורמת לקידומה של למידה משמעותית. אקלים רגשי חיובי המשדר קבלה ואמון בין המורה ללומדים, מאפשר ללומד לבטא באופן חופשי את העדפותיו, את הדברים שאינם מעניינים אותו, ליזום התנסויות למידה ותוצרים אישיים. אמון זה נדרש כדי שניתן יהיה לבקר ולהעריך את תפקודי הלומד מעמדה מקדמת, ללא נקיטת עמדה שיפוטית. יחד עם זאת יש לזכור שקיימים יעדים ונורמות בהם צריכים לעמוד הלומדים. כדי לגשר על הפער שעלול להיווצר בין השאיפה לחופש בחירה של תכנים ותהליכי למידה לבין ההישגים הנורמטיביים הנדרשים, יש לשתף את הלומד בקבלת ההחלטות לגבי יעדי הלמידה שלו ולגבי הערכת התהליכים והתוצרים.

לסיכום ניתן לומר כדברי רוג'רס כי בלמידה משמעותית "הערכת ההישגים נעשית על ידי הלומד עצמו. הוא חש אם צרכיו באו על סיפוקם, ואם הלמידה הובילה לזה שהוא מבקש לדעת ואם הוא אפילו בערותו"¹⁵.

ד סביבה לימודית

הסביבה הלימודית, בה מתקיים המפגש בין המורה לתלמידיו, ובינם לבין חומרי הלמידה, מהווה צומת שבו יכולה לפרוח למידה משמעותית. "סביבה לימודית" מתייחסת לסביבה האנושית והחומרית, לאקלים החינוכי, ליחסים בין השותפים ללמידה ולהיבטים הארגוניים: ארגון זמן, ארגון לומדים וארגון צוות. סלומון מגדיר סביבה לימודית כמערכת של רכיבים הקשורים זה בזה, נותנים משמעות זה לזה ומכוונים במשולב למטרות של למידה. בצירופם נותנים רכיבים אלה את ה"טעם" העיקרי של הסביבה הלימודית (אפופת חרדה - או רגועה; למדנית - או חמקנית וכו') ואת הצירים העיקריים, שסביבם היא מאורגנת: מרכזיות המורה, חומר הלימוד, הבחינות,

14 מבחנים פנימיים כחלק מהערכה על פני הרצף החינוכי, חוזר מנכ"ל תשעג/1(ב), ט' באלול התשע"ב, 27 באוגוסט 2012

15 רוג'רס, ק'. **החופש ללמוד**, הוצאת ספריית הפועלים, 1973.

היחסים הבין אישיים וכו'¹⁶. "סביבה לימודית" היא גורם שיכול לקדם או לדכא למידה משמעותית.

סביבה אנושית

הסביבה האנושית שבה מתרחשת הלמידה כוללת מורים, תלמידים, בעלי תפקידים בבית הספר, עובדי אחזקה ומינהל ואחרים. הלמידה מתרחשת בעיקר באינטראקציה שבין מורים לתלמידים, אולם גם לשותפים האחרים יש השפעה על האקלים החינוכי והלמידה. חשיבות מיוחדת נודעת למתן מענה להיבטים הרגשיים של הלומדים, על ידי זימון חוויות הצלחה ותחושת מימוש עצמי. אקלים המשרה ביטחון מעודד מעורבות, מחויבות אישית וחברתית ומגביר את הרגשת שייכות.

אכפתיות, כבוד, הערכה ואמון בין כל השותפים, הכרחיים לקיום סביבה המאפשרת חווית למידה משמעותית.

נדרשת אוטונומיה לכלל השותפים בתהליך החינוכי לקבל החלטות ולהשתתף בקביעת מטרות הלמידה ועיצוב תהליכיה. שותפות זו מחייבת פתיחות, הקשבה והערכה, בדגש על בניה והעצמה של תחושות הביטחון והאמון. סביבה אנושית כזאת מעודדת למידה, שאילת שאלות, נכונות להתנסויות חדשות, בחינת דעות, רעיונות והנחות.

סביבה חומרית

מרחבים המאפשרים למידה משמעותית אינם מוגבלים לגבולות בית הספר בלבד, אלא חורגים לסביבה הקרובה, לקהילה, לישוב, לנופים הגיאוגרפיים והאנושיים, הממשיים והוירטואליים, הנוגעים בעולמו של הלומד. מרחבים אלה מזמנים ומעודדים פעילויות חינוכיות רצויות ומגוונות: חקר וגילוי, התנסויות שונות, משחק, אינטראקציות חברתיות חיוביות.

תכנון הסביבה ועיצובה צריכים להתאים לגישה החינוכית של בית הספר, ולהשרות נוחות ונינוחות.

על עיצוב הסביבה לשדר מסר ברור, לדוגמה: מה מותר ומה אסור והיכן, מהו יפה וכד'. רצוי שלא יהיה פער בין המסרים המילוליים וההתנהגותיים לבין המסרים המועברים באמצעות הסביבה הלימודית.

---

16 סלומון, ג'. תשנ"ה. סביבה לימודית עתירת טכנולוגיה: הצעה למסגרת מושגית. Ceti.macam.ac.il/Courses

החומרים והעזרים המצויים במרחבי הלמידה צריכים לעורר עניין, לתת מענה לסקרנות, לעודד ולאפשר למידה משמעותית. בסביבה זו מושם דגש על שילוב טכנולוגיות תקשוב עדכניות כדי לאפשר לתלמידים להתנסות בהרחבת גבולות הסביבה הלימודית ובתהליכים מגוונים לבניית ידע הדרוש ללומד במאה ה-21.

ה. תנאים המאפשרים למידה משמעותית וקידום הלומדים

כדי לאפשר למידה משמעותית, נדרשים מספר תנאים הנוגעים לתפיסות ולעמדות של המעורבים בתהליך, לאקלים החינוכי, לתכנית הלימודים ולתהליכי הלמידה-הוראה-הערכה.

- **תפיסות ועמדות:** ראיית הלמידה כתהליך המתרחש בקרב קבוצת אנשים, מורים ותלמידים, המקיימים מערכת יחסים המאופיינת בכבוד הדדי, בקבלה והכלה, תוך קיום שיח דיאלוגי בתוך הקבוצה ובין הקבוצות.
- **אקלים חינוכי:** אקלים רגשי חיובי וסביבה המאפשרים יוזמות ופרשנות אישית, אוטונומיה בהתאמת התהליכים לצורכי הלומדים, הערכה להשקעה האישית והקבוצתית, יחוס חשיבות גם לתהליכים וגם לתוצרים.
- **למידה:** הלמידה נובעת מתוך הנעה פנימית: עניין וסקרנות, ולא מתוך הנעה חיצונית: ציפייה לפרס/חשש מעונש, רצייה¹⁷. התלמיד פעיל בתהליך הלמידה, מפיק ממנה משמעות וחש שמטרותיו מושגות. הלמידה בונה תחושת מסוגלות, מעודדת הישגיות ומניעה למידה חדשה.
- **תכנית הלימודים:** תכניות הלימודים הממלכתיות המאפשרות גמישות והתאמה למטרות הפרט והחברה, עיסוק בערכים מקומיים וכלל אנושיים, בבעיות הקשורות אל החיים, אותנטיות ורלוונטיות. יש לצמצם את היקף תוכניות הלימודים כדי לפנות זמן לקיום תהליכי למידה משמעותית ועמידה בהישגים המצופים בהתייחס לדמות הלומד, בנוסף להישגים בתחומי הדעת.
- **הוראה והערכה** המקדמות למידה מעמיקה של תלמידים מתוך משמעות אישית, עניין וסקרנות, תוך הכלה של כל התלמידים על כישרונותיהם ויכולותיהם המגוונים, שימוש במגוון דרכי הוראה והערכה כדי לתת מענה לשונות שלהם.

---

17 קפלן, א' ועשור, א' (2001). מוטיבציה ללמידה בבית הספר - הלכה ומעשה. **חינוך החשיבה** 20, 7-30.

- **אקלים ארגוני בית ספרי** מאפשר באמצעות מדיניות של גמישות פדגוגית והעצמת עובדי ההוראה והמנהלים; מעודד למידה בכל הדרגים, מבוגרים כתלמידים; מקיים תהליכי הערכה לשם למידה בכל הרמות - החל מהערכת המדיניות ועדכונה השוטף ועד להערכת הישגי התלמידים ומשוב על חווית הלמידה שלהם לשם שיפור מתמיד; מוקיר יוזמות שבהן באים לידי ביטוי תהליכים איכותיים של הוראה-למידה-הערכה ברמת המורה וברמת בית הספר.

לצד התנאים החיוניים לקיום למידה משמעותית, ניתן לזהות חסמים, שעלולים לפגוע באפקטיביות התהליך ובאפשרות מימושו בקנה מידה ארצי, כגון: תחושה שהמדיניות והמסרים של משרד החינוך משתנים לעיתים קרובות, עוד טרם יושמו; מיקוד שליטה חיצוני, פגיעה באוטונומיה ובקבלת החלטות מקצועיות בדרג המוסדי; תחושת "הצפה" בגישות, בתכניות ובדרישות מן המערכת; העדר מודעות ושליטה בכלים ובמתודולוגית המאפשרים קידום למידה משמעותית; דרישה לסטנדרטיזציה בתכניות הלימודים וברמת ההישגים, ועוד.

התגברות על חסמים אלה דורשת היערכות ברמת המטה, המחוזות ומוסדות החינוך, תוך הבטחת תכנית פעולה מסודרת וישימה. על התכנית להציע סיוע והדרכה למורים ולבעלי התפקידים בשדה; התאמת תכניות הלימודים ותהליכי ההערכה והבקרה; הכשרת מורים חדשים ופיתוח מקצועי למורים שבמערכת.

ד. תכנית הפעולה

1. יצירת אקלים מערכתי מאפשר ומעודד למידה משמעותית ושיח חינוכי על

אודותיה

- הנעת מעגלי שיח מתרחבים בהרכבים ומעגלים מגוונים על אודות למידה משמעותית ודרכים לקידומה
- למידה מהצלחות - הזמנת המחוזות להניע תהליכי למידה מהצלחות בתוך/בין מחוזות: מיפוי מוסדות החינוך בהם מתרחשת למידה משמעותית במיטבה ועידוד הלמידה של המוסדות האחרים מהם - יצירת רשתות/קבוצות/אשכולות : מובילי פדגוגיה איכותית, ניסויים, ייחודיים וכו'.

2. הצגת מדיניות ומסרים קוהרנטיים לשדה תוך שילוב בין תהליכים ודגשים שונים

הפועלים במערכת החינוך לכלל שלמות מערכתית והוליסטית שבמוקדה למידה משמעותית וקידום תפקודי לומד על ידי:

- ראית הלמידה המשמעותית כמנוף להכלה בהקשריה השונים.
- איזון בין הערכה חיצונית להערכה פנימית וחינוך הצורך בסוגי הערכה שונים בהתאם למטרות ההערכה השונות: צמצום השימוש בהערכה חיצונית (בגרורות ומיצ"בים חיצוניים) ועידוד שימוש בהערכה פנימית וחלופית שמטרותיה ברורות.
- הרחבת תחומי ההתבוננות על תפקוד מוסדות החינוך על רק ממוצע חברתי-כלכלי של אוכלוסייתם וביצוע הערכה הוליסטית שלהם: איכות תהליכי הלמידה וחווית הלמידה; הערכת המאמץ וההשקעה של הלומדים, התוצאה בנוסף להערכת התוצאות, מניעת נשירה; שילוב ילדי חינוך מיוחד בתוך ביה"ס; רמת התנדבות וסולידריות חברתית,
- השלמת פרישת ניהול עצמי לכלל המערכת והעברת מסר עקבי של אמון בדרג המבצע, תמיכה במיקוד שליטה פנימי ויצירתיות של מוסדות החינוך בגיבוש פתרונות יצירתיים בהלימה למאפייני מוסדות החינוך.
- הרחבת הגמישות פדגוגית - יישום הדרגתי מבוקר של הגדלת מרחב שיקול הדעת למוסדות החינוך בהיבטים פדגוגיים והפיתוח המקצועי לשם קידום הלמידה וההישגים.

3. גיבוש מודל יישומי המתרגם את מאפייני הלמידה המשמעותית לתפקודי

לומד מצופים על פני הרצף החינוכי, דרכי הערכתם, תמונת חוויית הלמידה על פני הרצף- התנסויות, תוצרים, התנהגויות.

4. תוכניות הלימודים:

- התאמת תוכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים למספר השעות המוקצה ללמידה וארגון במעגלי ליבה, בחירה והעשרה.
- פיתוח דוגמאות לנושאים בין תחומיים

5. יצירה במטה ובשדה של כלים, חומרים, אסטרטגיות תומכות הוראה

משמעותית

פרסום דגמי הוראה מדגימים את מאפייני הלמידה המשמעותית בשילוב מיומנויות הכרחיות נדרשות למאה ה-21, באסטרטגיות הוראה-למידה-הערכה מגוונות בתחומי

הדעת השונים, כמעוררי השראה לאנשי החינוך ליצור בעצמם תוך הותרת חופש הבחירה בידי המורה (מותר לו לוותר על הדגמים)

6. הכשרה ופיתוח מקצועי של צוותים חינוכיים ובעלי תפקידים בבתי הספר

להובלת למידה משמעותית¹⁸

- בחינה/עדכון של ההכשרה הטרומ תפקידית של להוראה
- בחינה/עדכון התוכניות לפיתוח המקצועי של צוותי חינוך וממלאי תפקידים בדגש על עקרונות אלה:
  - למידה של המורים שהיא כשלעצמה מהווה דוגמה ומופת ללמידה משמעותית: המורים חווים למידה משמעותית, ע"פ אותם פרמטרים שהוגדרו עבור הילדים, לאורך הניתבה המקצועית שלהם
  - הרחבת מגוון הכלים העומדים לרשות המורים, שיפור ושכלול מתמיד של אסטרטגיות הוראה-למידה-הערכה והתאמתם ללומדים השונים להשגת מטרות החינוך.

